

Через межу — тільки крок...

Роман Іваничук

Боднар — голова артїлі, вже десятий раз виряджав на весняний випас колгоспну худобу. Лінивї червонї корови радісно замотали головами і наввипередки побігли по знайомїй дорїжцї до запашних молодих левад.

— В добрий час! — гукнув навздогін пастуховї.

— Добрий день, — замість відповіді пастуха, почув позад себе чийсь несміливий голос.

— А-а, Маківчук! Як ся маєш, Андрїю? З чим добрим?

Андрїй не зразу відповів. Одну руку не виймав з кишені — чути було, як в пальцях шелестів папір, а другою не знав, що робити, і мабуть тому почухав потилицю.

— Я...

— Знову за той податок? З цим, я тобі вже казав, йди до сільради. Маю й без тебе...

— Та ні... Я от на маржину подивився... Добре зимку витримала... Ото... я... міг би навіть свою Лиску до гурту... Га? Тільна... Доброї породи...

Боднар пильно глянув у збентежені, недовірливі Андрїєві очі і зрозумів.

— То ходім до контори, коли так.

Біля стола — Луць, бригадир, незачесаний, худий, недобрий. Недобрий на Андрїя.

— На готове, панночку? — блиснув гострими очима.

— Га, як не в лад, то я зі своїм назад, — Андрїй насунув на очі шапку і хотів уже йти, але якась сила затримала його.

— Я хотів... як усі люди, щоб... той... різниці, як кажуть, не було. Але як неласка... А ти, Луцю, не дорікай, на твоє не зазіхаю!

— Нема тут мого! Наше! Пора це знати. Жив-жив, як тхїр у норі, відлюдком стільки років...

— Ну, жив...

— Бо як минулася дешева горїлка, то й владу перестав любити!

— Минулося... дешева, — протягнув Андрїй, перекирвляючи Луця. — А ти не пив? Хто в тридцять дев'ятому кричав, аж вікна дзвенїли на Закутку: "Пиймо, це наша влада!"

— Так, братку, кричав, — Луць підвівся і, спершись руками на стіл, прошипів до Андрїя: — Як "вірую" сказав і — дониньки! А ги?

— А я що? Що я? — скипів Маківчук. — Проти влади був коли? Чи, може, я тобі за нїмців вікна бив або хату спалив у сорок п'ятому? Ну?

Боднар не втручався. Хай виговоряться сусїди, це їхнє право. Бо всі знали...

Не було колись у селі кращих побратимів, як Луць та Андрїй. Та це колись було. Ще за парубоцтва. Тоді, коли обох тягали на постерунок[1] за читальню. А як у повіті вперше залопотїли червонї прапори, випивали на radoщах та й показували один одному слїди від кайданів на руках.

Тоді й поженилися один за одним на сестрах з тієї хатки, що з одним сліпим віконцем, та й у тому шибка ганчір'ям забита. Село дивувалось, бо тих двох сестер-красунь ніхто не бачив на вулиці .в неділю, хіба в будень на Юзевичевім полі.

Та ось дивна притичина сталася: коли в Юзевича поле відбирали, Андрій сказав до Луця:

— А це вже не подобає. Яким то правом? Не вкрав же він. Робив...

— Дурень ти, — відповів Луць. — Твоя Олена, моя Марія — вони робили.

— Все їдно не подобає.

Це колись було.

А тепер Луць хотів допекти швагрові, за все відплатити (бо ж той на печі сидів, коли вони першу підвалину закладали під колгоспну будову) і сказав Андрієві таке, в що й сам ніколи не повірив би.

— Та то не знати, хто палив. Хто тебе знає, — очі опустил, бо самому стало прикро.

Хитнулась, як від ляпаса, висока Андрієва постать, пишні житні вуса, підкурені тютюновим димом, поникли моложаві темні очі глибоко запали, і гострий кінчик носа побілів, як від морозу. "Хто знає?!" — хотів крикнути, але слова затялись хрипотою, застрягли в горлі.

Ніхто не знає. Ой, ніхто не знає...

Як нині... Блимав на припічку каганчик, а надворі мокла осіння ніч. Олена мовчки пряла кужіль, біле терміття сипалось на вогку долівку, а він на те терміття дивився і нічого більше не бачив. А купа терміття росла та й росла в очах, як гора білої вовни, тільки що постриженої з його овець. У стайні сумно блеяли дві вівці, за отарою тужили, за полониною.

"Чи ж я — наймитів наймав, чи працею чужою нажив? Сам по гульку нароблявся".

"То міг би разом, зі всіма", — чує, як думає Олена, і гримає на неї, на себе, на всіх: "Не хочу, не буду свою працю паювати!"

"То живи відлюдком, — мовчки відповідає Олена. — На сміх, на ганьбу".

"І житиму. Не здохну без поля і без овець. Ремесло маю в руках, різьбарити буду".

П'ятирічна Галюнька водить пальчиком по вогкому вікні — рип-рип. Надворі темно, тільки капотить. Але раптом під хатою кроки. Пальчик — зигзагом по спітнілій шибці, кинулась.

— Хтось іде, тату.

Довго розмовляли в сінях — Андрій і якісь люди. Пошепки. Олена тривожно прислухалась — не чути нічого.

— Що хотіли? — спитала, коли Андрій, похмурий, потемнілий, увійшов до хати і щось там довго нишпорив біля запічка, а полум'я каганця хиталось, мало не гасло.

— Хліба хотіли... Сказав не маю... — збрехав Андрій.

— Погибелі на них, вовкулак, нема.

— Цить...

Вранці вже не мрячило. Сонце виглядало з-за хмар. "Сушить, — подумав Андрій, — сіно в стогах сушить. До вечора од вітру зовсім сухе стане. Якби добра іскра з комина

або жаринка з люльки, то може статися пожежа. Чому б ні? Таке може бути. Стіг від стога — і все з димом. Моє сіно — для моїх овець".

Олена підпалювала в печі, облила гасом жмуток клоччя, бухнуло полум'я, до дверцят потягнувся чорний дим.

Андрій здригнувся.

— Ти чого?

— Тикнулося...

Пішов до крамниці. Там збираються Юзевичі і тишком гуторять про війну, що має вибухнути на другу весну. Андрій збоку послухає. Назустріч Семен Зарічний парою худих конячин у драбинястому возі кудись їде. Поздоровкались. На Завуяле їде, там сіно закупити. Свого в них мало, не вистачить до нової паші. А худоби в колгоспі багато. Говорив це і чомусь пильно дивився на Андрія. Андрій не міг витримати цього погляду.

— Моцно почав старатися, Семене...

— Хто ж буде? Манна божа з неба не падає. А ти таки не гадаєш до гурту, Андрію? Не відповів.

До крамниці не зайшов. Йому раптом здалося, буцімто він такий маленький, що соромно й між людей показуватися. Постояв під дверима, послухав, а там знову про пашу — наче змовились. А може, вже знають? Затремтів, зуб на зуб не попадає (тьху, яка паршива осінь!), звернув, за ріг крамниці і стежкою через городи подався додому.

Олена питала, чи не захворів, бо такий блідий, наче випраний.

Нагримав на неї.

— Вчора, Гафія казала, стоги горіли на Яворниці. Щоб вони, ті бандерівці, вже виздыхали, людей з торбами пускають.

Навколо серця зімкнувся обруч. Стояв, віддихувався.

— А щоб вас шляк сьогодні трафив з вашим сіном і стогами, — прохрипів, коли відпустило біля серця.

Увечері вийшов з хати так, щоб ніхто не бачив. За пазухою мав жмут клоччя, а в кишені — сірники. Не йшов, а біг, бо боявся, що пройде часинка, і він цього не зробить. А мусить. Пообіцяв бандерівцям, що підпалить.

А коли темні стоги, як велетенські бугаї, вималювались на обрії, коли до них залишилось не більше ста кроків, мозок опекло, немов окропом: "Боженьку! Падоньку! Та ж то людська праця!"

Рвав з пазухи клоччя, кидав у болото, топтав, бо здавалось, що воно горить. Рвав клоччя і сорочку на грудях.

"Скарай мене, сило господня! Скарай на цьому місці".

Ніхто цього не знав.

Боднар втрутився. Бачив, що Луць наговорив зайвого. Зацитькав йог-о.

— Не плети небилиць, Луцю.

Посміхнувся до блілого від образи (гей, чи від образи!) Андрія і лагідно заговорив, як ґазда з ґаздою:

— Мене одно дивує, Андрію. Тоді, як ледве перебивався, бо скрутно було тобі, ти й слухати не хотів — як ми не умовляли вступити до колгоспу. А тепер непогано заробляєш, різьбарство — діло прибуткове, та й з податками трохи інакше. Чому ж це раптом?

Не знав Андрій, що відповісти.

Кілька років непогано жилося. Андрій зі шкіри пнувся, а сплачував податки, руками-ногами тримався за свою одноосібність. Був певний, що добре робить, що на все село він один виграє: всі на трудовень сподіваються, а він своє має, хоч і трохи, та ніким не раховане. З колишньої межі каміння позносив до колешні[2] — хай лежить. Пан-отець кажуть, що то все ще зміниться на інакше.

Галюнька в перший клас пішла. "До школи най ходить, — сказав Олені. — Але оті піонери, комсомоли, ті червоні хустки на шії аби-м не видів. Вчи її очинашу".

А потім (дочка вже до четвертого класу перейшла) все якось повернулось по-іншому. Жив, як на безлюдному острові. Луць, шваґер, сусіда через дорогу, хоч би носа показав, а Олена — та хіба до сестри Марії на хвилинку вечорами забігала і мовчазна поверталася до хати.

Фуркотіло веретено — Олена пряла вовну. Стукало долітце по сливовій червоній колодці — виконував Андрій замовлення для церкви, іконостас робив. Буде церква, як писанка. З усіх кінців будуть сходитися, дивитись-дивуватись на його різьбарство. І гроші піп дає добрі.

Витісував клинчики, вкладки. Мертва сливова колода живими пелюстками розцвітала. І було при цьому чогось сумно. Згадував, як першу свою роботу (тоді лиш парубкував) подарував для хати-читальні, та й дотепер у тій рамі портрет Шевченка висить. Та це колись було... Тоді обидва з Луцем ксьондза ганьбили, а тепер пан-отець єдиний порадник. Зійдуться на толоці біля церкви, і священник одне говорить:

— До весни, а там зміниться. Ви радіо послухайте.

Андрій частенько залишався в плебанії[3] до пізньої ночі. Піп вмикав радіоприймач і ловив "Голос Америки".

— До весни, пане Маківчук, до цієї весни — й фертик: совет на нет.

Колись Андрій з цікавістю прислухався до його балачок, жевріла надія, що ті межові камені з колешні повиносить. Потім слухав з чемності, бо ж на Багнах три колгоспні стайні вирости, які й дідичеві ніколи не снились, а в тих стайнях овець та корів! То ж сила в громаді, як не кажіть. І люди наче інші стали. Не сваряться за межі, кожен день разом, як ото колись на толоках. Тільки він окремо. Може, тому не витримав поіпових небилиць та й сказав:

— Кажете пан-отченьку, совет на нет? А я гадаю, що на цілий свет. Щось то до такого йде, прошу пан-отця.

Страх як розсердився пан-отчик! Назвав Андрія комуністом. Андрієві стало смішно, бо який він комуніст, коли одноосібник... Грюкнув дверима плебанії, попрямував додому.

Галюнька ходила по кімнаті, вчила напам'ять:

— За мир у всьому світі —

Це значить — за народ,

За колоски налиті...

Стояв Андрій у кутку й не рухався, наче боявся сполохати свою одиначку, що в білому фартушку походжала й повторювала слова вірша, притуливши книжку до грудей. Чомусь пригадалась Андрієві Олена, коли була молодою: зіжмаканий фартух, поторочена запаска і ті очі, що снилися йому в парубоцтві — сумні, наче заплакані. Гей, яке ж то було в неї дитинство... Галюнька — викапана мати: очі темні, та не сумні, не заплакані, а фартушок білий, як крильця метелика.

Згадав попа, свою розмову з ним і сплюнув спересердя.

Помітила Галюнька тата — і до нього.

"Людоньки, — подумав зі страхом, — обнімаючи дочку, що б то сталося з нею, якби, не дай господи, війна!"

Мала не пам'ятала, щоб батько був коли-небудь такий добрий. Ось коли найкраще попросити тата:

— Я також хочу ходити в червоному галстуку, таточку. Як усі, Софійка вуйни Марії носить...

Андрій забув тепер про те, що сам колись наказував.

— То чому ж ти не носиш? Хіба я що...

— Я не піонерка, татку. Всіх прийняли, а я...

Не образа, а лють стиснула Андрієві груди. Рвучко повернувся і — до школи.

— Я вас прошу не робити різниці між дітьми! Що я одноосібник — моя справа, а дитина, що воно?! — доводив директорові.

Директор школи спокійно вислухав Маківчука.

— Ви якраз вчасно прийшли, товаришу Маківчук. Я сам збирався йти до вас. Ціла біда з вашою донькою. Ніхто ж насильно в піонери не запише дитину, а вона вже втретє: "Я не буду піонеркою". Вчора сказала причину: "Тато буде сваритися".

Андрій знімав, як хлопчик, спійманий на негарному вчинку, зам'явся.

— Та то... Знаєте. Що було, то було... А тепер най буде вона, як усі. Бо то... — хотів ще щось сказати, але не зумів. Натягнув кашкет.

Директор ще затримав Андрія на хвилю.

— У нас, бачите, нова школа добудовується. То ж хочемо, щоб усе було, як з голочки. Чи не зробили б ви для школи пару рамок?

Зрадів Андрій, що й він комусь потрібний. Заробок заробком. Але це вже для громади.

Йшов додому, і всю дорогу здавалось йому, що дві людини живе в ньому. Одна та, що погодилася робити рамки за гроші, а друга та, що дитину обстоювала в школі.

Кінець зими та ще й початок весни сиділо двоє людей за роботою. Один робив рамки, викладав різноманітними дерев'яними клинчиками і думав: "От півтора місяця роботи вечорами і — п'ятсот карбованців, як з води". Другий дивився на Галюньку, на її червоний галстук. Дивився на своє майбутнє.

Навесні задумав обгородити садибу високим плотом, щоб не лазила у сад усяка біда. Бо то звикли до спільного та й гадають, що всюди можна. На дітей сердився. Може, забув, як сам забігав у чужі сади, коли ще про артіль ніхто не знав.

Загороджував, а сам через пліт позирав на толоку, де вирости дві нові будівлі: одна — школа, друга — сільрада, і щось третє розпочали. Що б то? Сам себе переконував, що це його зовсім не цікавить, але он Луць за дорогою на своєму щось копає.

— Здоров, шваґре!

— Як ся маєш? Пліт городиш?

— Ая...

— Високий дуже. Дивись — впаде і всі морги накриє, ще й тебе придавить.

Андрій почув насмішку в голосі Луця, але проковтнув образ.

— Там щось третє, бачу, будується.

— Клуб. Читальня, Андрію.

— Але!

— Бігме! Такий буде, як театр у Коломиї. На чотириста місць!

— Бреши здоров, Луцю.

— Дякую на цьому слові, свояче. Але ти піди подивися. Хоч збоку поцікався.

Андрій відступає від огорожі, бо не любить агітації. Але ще одне:

— А хто ж гроші дає, Луцю?

— Та хто б? Держава. А робота своя. Чи ж то ми з тобою плати хотіли тоді, як збиралися класти читальню? Га, Андрійку?

— Але тоді інший час був.

— О, що правда, то правда. То був зовсім інший час. Тебе тоді від читальні поліція прутом гнала, в кайдани заковувала, а тепер... Та де там! З-за такого плоту...

Агітує Луць. Ніщо, лиш агітує. Ні, братику, мене вже не так агітували. Голодний був і то не здався. А тепер, хвалити бога, не думаю про шматок хліба. Що ж більше треба чоловікові? І Андрій знову ховається за пліт. Але думки не дають спокою:

"Читальні захцялесь, пся крив?"

— Захотів!

— На, маш! — ляс по щоці..."

Тьфу! Вирвалось бісове пруття з-за кола. То били жандарми, а тут власний пліт лупить.

Сплюнув. Не може робити нічого сьогодні. Олена порається біля худоби. Глянув на неї, наче давно не бачив. Хустиною піврота закутала, якась наче німа. А очі темні та сумні, як колись на Юзевичевім полі.

Кинув пилку, в село вийшов.

"Як театр у Коломиї... Самі роблять. Гм..."

Невпевнено, самого себе боячись, підійшов до майстрів, що закладали фундамент під клуб.

— Боже помагай! — таки захотілось словом перекинутися з людьми.

А той Семен Зарічний, дідько б йому приснився:

— А ми б не кляли, якби й ви допомогли!

Взяв Андрій сокиру, сплюнув у долоні та й по сукуватій колоді: трах, трах! Білі тріски, закручені, як від рубанка, — на всі боки.

— Ге-ге! — сміється Семен. — Я вже думав, що ти геть скапцанів коло Олени. А то правда, Андрію, — бо я не був на твоєму Закутті, — що ти обгородився таким високим плотом, що й вікон не видно? Як коло тюрми, га?

Дружно зареготали майстри.

Сплюнув Андрій, і так гірко стало на серці, так боляче, що взяв би ту сокиру... Ех! Повернувся й пішов дорогою. Поспішав, немов до пильної роботи. Відчував, що щось має зробити. Так далі не можна. Був першим чоловіком у селі, а тепер один лиш сміх, ганьба!

Зупинився біля огорожі свого саду, подивився на своє господарство — смуток смутком! Навалився на пліт: трісь, трах!

— Здурів, чоловіче, чи п'яний! — крикнула Олена.

— Не знаю!

Зайшов до хати та й чомусь зразу за готові рамки. Самому сподобалися! Посміхнувся до них, як до дитини, і вийшов з ними надвір...

— Оце я вже скінчив, пане... товаришу директор!

Очі в директора засвітилися.

— Ви митець. Та це ж чудово! Ну, а скільки воно?..

— Та так... Ніскільки...

— Що? Та як?

— Та так... Для дітей...

Увечері, коли директор таки прийшов домовлятися про плату за різьблені рамки, Андрій розхвилювався.

— То ви всі думаєте, до бісової матері, що я вже такий, що нічогісінько не можу для людей?! За чоловіка мене не маєте таки геть чисто!

Андрій нічого не міг відповісти Боднареві на його запитання. Тримав в опущеній руці зім'яту заяву і понуро дивився крізь вікно на кошару, де юрилися білі й чорні вівці.

— Не годен уже так далі... — говорив сам до себе. — Я міг би в колгоспі столярувати або хоч вівці виганяти на полонину. Але як не в лад... то...

Проясніло, нарешті, Луцеве обличчя, а Боднар простягнув руку до Андрія.

— Що вже робити з тобою? Давай сюди папірець. Краще пізно, як ніколи. Але почекай-но... — Боднар зосередився, підморгнув хитро і кинув Андрієві з викликом, твердо: — Оздоблював ти колись церкву, за клуб візьмись, га? Богові відслужив, послужи тепер громаді. Ну?

Винувато й ніяково, зовсім таки по-дитячому усміхнувся Андрій і зітхнув, наче з плечей зняв важку ношу.

Примітки:

[1] Постерунок — поліцейський пост.

[2] Колешня — хлів.

[3] Плебанія — попівська садиба.